

Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України
Національний університет водного господарства
та природокористування
Навчально-науковий інститут економіки і менеджменту
Кафедра менеджменту

06-08-139

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ

для самостійного вивчення та проведення практичних занять
з навчальної дисципліни «Фінансовий менеджмент»
для здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня
за освітньо-професійною програмою «Менеджмент»
спеціальності 073 «Менеджмент»
денної та заочної форм навчання

Рекомендовано науково-методитчною радою
з якості ННІ економіки і менеджменту
Протокол № 3 від 06 лютого 2020 р.

Рівне – 2020

Методичні вказівки для самостійного вивчення та проведення практичних занять з навчальної дисципліни «Фінансовий менеджмент» для здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня за освітньо-професійною програмою «Менеджмент» спеціальності 073 «Менеджмент» денної та заочної форм навчання [Електронне видання] / Фроленкова Н. А. – Рівне : НУВГП, 2020. – 32 с.

Укладач: Фроленкова Н. А., к.е.н., доцент кафедри менеджменту.

Відповідальний за випуск: Кожушко Л. Ф., завідувач кафедри менеджменту.

Керівник групи забезпечення спеціальності

Кожушко Л. Ф.

© Фроленкова Н. А., 2020

© НУВГП, 2020

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
1. ЗАГАЛЬНІ МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ВИВЧЕННЯ ДИСЦИПЛІНИ.....	6
2. САМОСТІЙНА РОБОТА СТУДЕНТІВ.....	28
3. РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА.....	29
ДОДАТОК А. Перелік питань для самоперевірки знань.....	30

ВСТУП

Невід’ємною складовою сучасного менеджменту організацій є фінансовий менеджмент – процес управління формуванням, розподілом і використанням фінансових ресурсів суб’єкта господарювання та оптимізації обороту його грошових коштів. В сучасних умовах об’єктивно зростає роль фінансового менеджменту як комплексу взаємопов’язаних управлінських рішень і заходів на різних рівнях управління фінансовими ресурсами. Адже фінансовий менеджмент, базуючись на досягненнях управлінських наук, усіх прогресивних перетворень у практиці господарювання зарубіжних і вітчизняних підприємств, спроможний змінювати систему цінностей, пріоритети і тенденції розвитку економічних суб’єктів. Із ним пов’язують упровадження принципово нових форм і методів фінансової роботи, використання сучасних механізмів фінансового ринку. На основі фінансового менеджменту здійснюється управління усією фінансово-господарською діяльністю підприємства, формування і використання усіх видів його фінансових ресурсів із застосуванням методів та важелів фінансового механізму, тобто формується мистецтво управління фінансовою діяльністю підприємства.

Предметом вивчення дисципліни «Фінансовий менеджмент» є теоретичні та практичні питання управління фінансовими ресурсами і капіталом підприємства, забезпечення росту його ринкової вартості.

Завдання – теоретична та практична підготовка з питань: вивчення сутності, мети та функцій управління фінансами підприємства, методологічних засад організації управління фінансовою діяльністю підприємств, розроблення фінансової стратегії підприємств, управління формуванням та ефективним використанням активів і капіталу підприємств, основ управління інвестиціями підприємств, управління грошовими потоками підприємств, управління фінансовими ризиками підприємств, основ антикризового фінансового управління.

Мета викладання дисципліни “Фінансовий менеджмент” полягає у формуванні в студентів сучасного економічного мислення та системи спеціальних знань у галузі управління фінансами підприємств, практичних навичок їх застосування у різних напрямках фінансової діяльності.

За результатами вивчення дисципліни студенти повинні:

- знати:

- сутність, мету та функції управління фінансами підприємства;
- методологічні засади організації управління фінансовою діяльністю підприємства;
- основи управління формуванням та ефективним використанням активів і капіталу підприємств;
- основи управління інвестиціями підприємств для забезпечення реалізації стратегії їх розвитку;
- основи управління грошовими потоками підприємств з метою забезпечення їх платоспроможності та фінансової стійкості;
- основи управління фінансовими ризиками підприємств та основ антикризового управління підприємством.

- вміти:

- формувати систему організаційного та інформаційного забезпечення фінансового менеджменту на підприємстві;
- досліджувати фінансовий стан підприємства, шукати резерви його зміцнення;
- вміння розробляти фінансовий план підприємства у межах окремих підсистем:
- застосовувати основні методи аналізу та планування активів підприємства, капіталу, оцінку ефективності реальних і фінансових інвестицій;
- проводити оцінку фінансових ризиків та вірогідності банкрутства, виявляти шляхи його запобігання.

1. ЗАГАЛЬНІ МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ВИВЧЕННЯ ДИСЦИПЛІНИ

Самостійна робота студентів над дисципліною повинна починатись з вивчення цих методичних вказівок. При цьому необхідно опрацювати рекомендовану літературу. Теми дисципліни необхідно вивчати у тій послідовності, яка передбачена програмою. З метою самоперевірки потрібно відповісти на запитання, розміщені в кінці кожної теми.

Тема 1. Інформаційна база фінансового менеджменту. Аналіз фінансової звітності підприємства. Оцінка ліквідності, рентабельності, ділової активності підприємств.

1. Система інформаційного забезпечення фінансового менеджменту.
2. Фінансова звітність підприємства: основні види та форми.
3. Системи та методи фінансового аналізу.
4. Розрахунок основних показників фінансового стану підприємств.

Ефективність управління фінансовою діяльністю підприємства значною мірою залежить від якості його інформаційного забезпечення. Вичерпна, достовірна, своєчасна і зрозуміла інформація є запорукою прийняття оптимальних фінансових рішень, спрямованих на зменшення витрат фінансових ресурсів, зростання прибутку і ринкової вартості підприємства.

Система інформаційного забезпечення (інформаційна система) фінансового менеджменту являє собою неперервний і цілеспрямований відбір відповідних інформаційних показників, які необхідні для здійснення аналізу, планування і підготовки ефективних управлінських рішень по всім напрямкам фінансової діяльності підприємства.

Інформаційна система фінансового менеджменту призначена забезпечувати необхідною інформацією не тільки управлінський персонал та власників самого підприємства, але й задовольняти інтереси широкого кола зовнішніх її користувачів. Основними користувачами фінансової інформації є внутрішні і зовнішні користувачі.

Показники фінансового обліку підприємства складають основу інформаційної бази фінансового менеджменту, на підставі якої

здійснюється аналіз, прогнозування, планування і прийняття оперативних рішень з усіх напрямків фінансової діяльності.

До цієї групи показників відносять показники існуючих форм звітності:

- балансу підприємства (форма 1);
- звіту про фінансові результати (форма 2);
- звіту про рух грошових коштів (форма 3);
- звіту про власний капітал (форма 4);
- примітки до фінансової звітності.

Розрахунок фінансових коефіцієнтів ґрунтується на визначенні співвідношення між окремими рядками звітності. Методика такого аналізу полягає у порівнянні отриманих коефіцієнтів за звітністю підприємства із середньогалузевими, оптимальними або аналогічними значеннями діяльності підприємства за ряд років.

Найбільш важливими з них є показники, що характеризують:

а) **майновий стан підприємства** — це забезпеченість підприємства основними засобами, оборотними активами та відповідними джерелами їх фінансування;

б) **фінансову стійкість** — це здатність підприємства відповідати за своїми боргами й зобов'язаннями і нарощувати економічний потенціал, результат його поточного, інвестиційного, фінансового розвитку;

в) **ліквідність** — це вимір можливостей підприємства зі сплати заборгованості шляхом перетворення його майна на гроші;

г) **платоспроможність** — це міра покриття підприємством позикового капіталу;

д) **прибутковість** — це співвідношення прибутку із вкладеним капіталом;

е) **ділову активність** — це міра ефективності використання наявних активів (майна), ресурсівіддачі, трансформації активів, ефективності використання капіталу.

Питання для самоперевірки знань

1. Що таке фінансовий менеджмент, його роль в управлінні підприємством?
2. Що відносять до інформаційної бази фінансового менеджменту?
3. Які ви знаєте основні форми фінансової звітності?
4. Що таке рентабельність, платоспроможність, ліквідність?

5. Які показники характеризують майновий стан підприємства та його ділову активність?

Тема 2. Бюджетування і його сутність. Види бюджетів. Складання бюджетів (кошторисів). Проведення аналізу зовнішнього фінансового середовища

1. Бюджетування і його сутність.
2. Класифікація бюджетів.
3. Порядок формування зведеного бюджету на підприємстві.
4. Зовнішнє фінансове середовище.

Перспективне фінансове планування визначає найважливіші показники, пропорції та темпи розширеного відтворення, є основною формою реалізації головних цілей підприємства.

Оптимізація планових рішень полягає в розробці варіантів планових розрахунків для того, щоб вибрати з них найоптимальніший. Відтак можуть використовуватися різні критерії вибору:

- максимум прибутку (доходу) на грошову одиницю вкладеного;
- капіталу;
- максимум збереження фінансових ресурсів, тобто мінімум фінансових витрат;
- мінімум поточних витрат;
- мінімум вкладення капіталу за максимально ефективного результату;
- максимум абсолютної суми одержаного прибутку.

У західних системах управлінського обліку для характеристики процесу планування найчастіше застосовується термін «бюджетування».

Операційні бюджети – сукупність бюджетів, які відображають доходи та затрати підприємства. В *операційному* бюджеті господарська діяльність підприємства відображається через систему спеціальних техніко-економічних показників, що характеризують окремі сторони та стадії виробничо-господарської діяльності. Кінцевою метою операційного бюджету є складання зведеного плану прибутків та збитків.

Фінансові бюджети – сукупність бюджетів, які містять інформацію про заплановані грошові потоки та фінансовий стан підприємства. У найбільш загальному виді фінансовий бюджет

представляє собою баланс доходів та видатків підприємства. У ньому кількісні оцінки доходів та видатків, що приводяться в операційному бюджеті, трансформуються у грошові. Його основною ціллю є відображення передбачуваних джерел отримання фінансових засобів та напрямків їх використання.

У загальній системі діагностування стратегічних можливостей фінансового розвитку підприємств основна роль належить дослідженню факторів їх зовнішнього фінансового середовища, серед яких істотну роль відіграють регіональні.

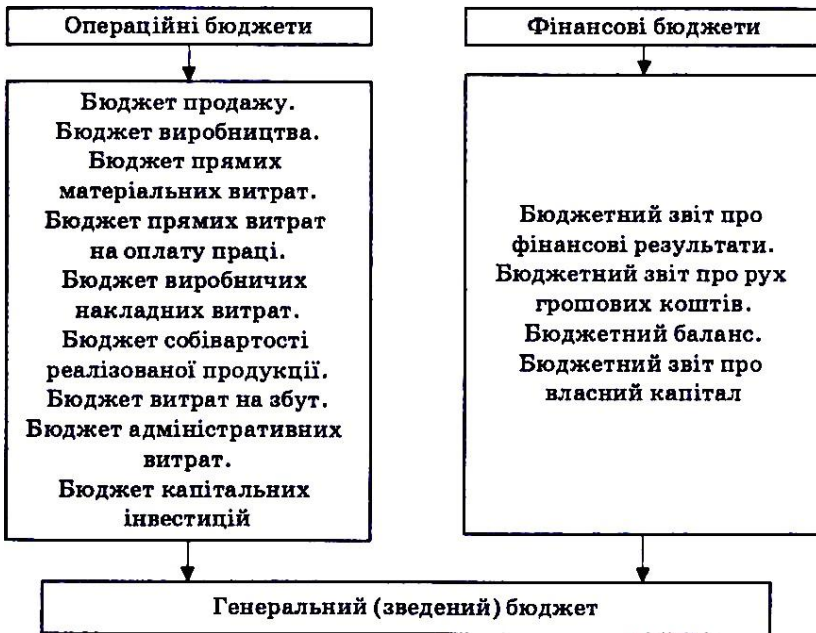

Рис. 1. Види бюджетів на підприємстві

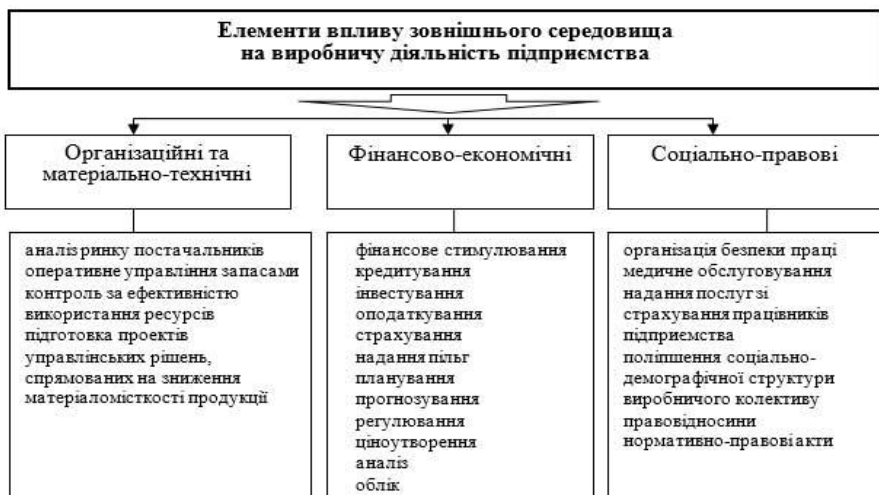

Рис. 2. Фактори зовнішнього середовища впливу на діяльність організації

Під фінансовим середовищем функціонування підприємства розуміється система умов і чинників, що впливають на організацію, форми і результати його фінансової діяльності. Зовнішнє фінансове середовище непрямого впливу характеризує систему умов, що проявляються на макрорівні, і чинників, які впливають на організацію, форми і результати фінансової діяльності підприємства в довгостроковому періоді, прямий контроль над якими воно здійснювати не має можливості. У формуванні умов зовнішнього фінансового середовища непрямого впливу істотну роль відіграє державна фінансова політика та державне регулювання фінансової діяльності підприємств.

В процесі стратегічного аналізу чинників зовнішнього фінансового середовища безпосереднього впливу виділяють наступні шість основних груп суб'єктів фінансових відносин з підприємством: 1) покупці готової продукції; 2) постачальники сировини, матеріалів і напівфабрикатів; 3) кредитори підприємства, що надають різні форми фінансового кредиту; 4) інвестори – інституційні та індивідуальні; 5) страховики; 6) фінансові посередники

Питання для самоперевірки знань

1. Що таке бюджет і бюджетування?
2. Які види бюджетів ви знаєте?
3. Який порядок формування зведеного бюджету?
4. Які особливості складання фінансових бюджетів?
5. Назвіть елементи зовнішнього фінансового середовища.

Тема 3. Нарахування простих і складних процентів. Майбутня вартість грошей і її зміст. Розрахунок майбутньої вартості грошей з урахуванням анuitетів.

1. Прості і складні проценти – різниця і методи нарахування.
2. Майбутня вартість грошей.
3. Анuitет.

Майбутня вартість грошей – це та сума, в яку повинні перетворитись через визначений час, вкладені сьогодні під процент гроші.

Розрахунок майбутньої вартості грошей пов'язаний з процесом нарощування (компаундування) початкової суми.

Анuitет (лат. annuitas — щорічний платіж, annus — рік) — фінансова рента, послідовність грошових платежів (виплат або надходжень) через однакові проміжки часу (періоди ренти). Найчастіше розглядаються анuitети з постійними платежами.

Нарахування за схемою *простих відсотків* застосовується, як правило, в короткострокових фінансових операціях, коли інтервал нарахування співпадає з періодом нарахування (і дорівнює строку менше одного року), або коли після кожного інтервалу нарахування кредитору виплачуються відсотки. Ставка відсотка застосовується до початкової суми протягом усього строку позики.

Нарощена сума боргу або депозиту з урахування нарахованих на неї простих відсотків визначається за формулою:

$$FV = PV (1 + m), \quad (1)$$

де FV — майбутня вартість (нарощена сума); PV — теперішня вартість (початкова сума позики); g — ставка відсотка (виражена десятковим дробом); n — кількість періодів, за які нараховуються

відсотки. Прості відсоткові ставки використовуються при короткостроковому кредитуванні.

Якщо простий відсоток нараховується протягом періоду, який складає менше року

$$FV = PV(1 + r * \frac{t}{T}) \quad (2)$$

де: t – кількість днів нарахування відсотку протягом року; T – кількість днів в році. В банківській системі рік вважається рівним 360 дням.

Формула розрахунку простих відсотків на період в місяцях:

$$FV = PV(1 + r * \frac{a}{12}) \quad (3)$$

де a - кількість місяців, за які розраховується простий відсоток.

Якщо не зазначено інше, звичайно нарахований відсоток задається як відсоток в розрахунку на рік.

У довгострокових фінансово-кредитних угодах частіше використовують нарахування *складних відсотків*. При нарахуванні складних відсотків їх нараховують не тільки на основну суму, а й на суму, що включає як основну суму, так і нараховані раніше відсотки.

$$FV = PV * (1 + r)^n \quad (4)$$

Складний відсоток може нараховуватися частіше, ніж один раз на рік, наприклад, раз в півроку, квартал, місяць тощо. Нарахування складних відсотків декілька разів на рік називається компаундингом. Як правило, у фінансових контрактах фіксується річна відсоткова ставка і при цьому відсотки можуть нараховуватися по півріччях, кварталах, місяцях тощо. Відсотки, що нараховуються з певною періодичністю, називаються дискретними. В цьому випадку річна ставка називається номінальною, а відсоткова ставка за один інтервал нарахування вважається рівною відношенню номінальної ставки до кількості інтервалів в році. Нарощена сума буде розраховуватись за наступною формулою:

$$FV = PV(1 + \frac{r}{m})^{n*m} \quad (5)$$

де: m – періодичність нарахування відсотку протягом року.

Питання для самоперевірки

1. Що таке майбутня вартість грошей?
2. Що таке анuitет?

3. В чому різниця між простим і складним нарахуванням?
4. Скільки днів складає банківський рік?
5. В яких угодах використовується схема нарахування складних відсотків?

Тема 4. Управління активами підприємства. Планування розміру оборотних активів та запасів. Управління дебіторською заборгованістю

1. Сутність та задачі управління активами, оборотні та необоротні активи.
2. Планування розміру оборотних активів та запасів.
3. Управління поточною дебіторською заборгованістю.
4. Управління грошовими активами підприємства.
5. Управління необоротними активами.

Активи (лат. *activus* – дійсний) – сукупність майна, інтелектуальної власності, грошових ресурсів, що належить підприємству, фірмі, компанії (будівлі, споруди, машини й устаткування, матеріальні запаси, банківські вклади, вкладення в цінні папери, патенти, авторські права та ін.), в які вкладено засоби власників та інших осіб. Це майно в його матеріальній і нематеріальній формах, придбане підприємством за рахунок власних або залучених ресурсів, що перебувають у його розпорядженні та призначені для використання у фінансово-господарській діяльності з метою отримання прибутку.

Залежно від строку та специфіки використання у виробничій діяльності підприємства активи поділяють на необоротні (фіксовані) та оборотні (поточні).

Необоротні активи призначені для тривалого використання в процесі фінансово-господарської діяльності. До них відносять основні засоби, нематеріальні активи, довгострокові фінансові вкладення, а також незавершене будівництво, довгострокову дебіторську заборгованість тощо. Кошти, інвестовані в необоротні активи, є певною мірою знерухомленими, вилученими з обороту на тривалий період і не можуть бути оперативно використані на інші цілі. Тому інвестиції в необоротні активи, як правило, здійснюються за рахунок довгострокових джерел фінансування і докладно оцінюються з погляду їх доцільності.

Рис. 3. Класифікація обігових коштів

Розрізняють наступні методи розрахунку потреби в оборотних активах:

- метод прямого рахунку;
- метод коефіцієнтів;
- дослідно-статистичний метод.

Метод *прямого розрахунку* дозволяє найбільш точно визначити потребу в оборотних активах, так як враховує всі організаційно-технологічні, технічні, транспортні та інші характерні особливості, досвід і стан розрахунків. Обґрунтований розрахунок здійснюється за кожним елементом оборотних активів з врахуванням завдань виробничого плану, постачання та збуту.

Рис. 4. Класифікація оборотних активів

Коефіцієнтний метод дозволяє здійснити розрахунок потреби в оборотних активах з врахуванням тенденцій і співвідношень в змінах обсягу виробництва та окремих видів запасів і затрат. Співвідношення, що склалися в минулому, з використанням відповідних коефіцієнтів, екстраполуються, на майбутній період.

В складі виробничих запасів нормуються наступні групи оборотних активів – сировина, основні матеріали, покупні напівфабрикати, паливо, тара, запасні частини, малоцінні та швидкозношувані предмети.

Норматив оборотних активів, авансованих в сировину, основні матеріали і покупні напівфабрикати, визначається за формулою:

$$M = B \times n, \tag{6}$$

де М – норматив оборотних активів в запасах сировини, основних матеріалів і покупних напівфабрикатів (грн.);

В – односторонні витрати сировини, матеріалів, напівфабрикатів (грн.);

n – норма оборотних активів (дні);

В нормі оборотних активів по кожному виду продукції чи однорідній групі матеріалів враховується час перебування в поточному запасі (П), страховому (С), транспортному (Т), технологічному (А), підготовчому запасах (Д). Таким чином, норматив оборотних активів в запасах сировини, основних матеріалів і покупних напівфабрикатів (М) визначається за формулою:

$$M = B \times (P + C + T + A + D) \quad (7)$$

Поточний (складський) запас – основний вид запасу, призначений забезпечити безперервність процесу виробництва між поставками матеріалів. Величина складського запасу залежить від частоти і рівномірності постачання, а також від періодичності запуску сировини і матеріалів у виробництво. Тривалість інтервалу між поставками визначається на підставі договорів, нарядів, графіків або виходячи з фактичних даних за минулий період.

Страховий запас є другим за величиною видом запасу, що визначає загальну норму. Страховий, або гарантійний, запас необхідний для кожного підприємства для гарантії безперервності виробничого процесу у випадках порушень умов і строків поставок матеріалів постачальником, транспортом або відвантаження некомплектних партій. Як правило, величина страхового запасу приймається в межах 50% поточного складського запасу, але може бути і більшою, якщо підприємство знаходиться далеко від постачальників і транспортних шляхів або якщо періодично споживаються унікальні, високоякісні матеріали.

Транспортний запас створюється на період розриву між строками вантажообігу і документообігу. На період знаходження матеріалів в дорозі після оплати розрахункових документів у покупця виникає необхідність в коштах. Транспортний запас не встановлюється у тих випадках, коли строк одержання матеріалів співпадає зі строком оплати розрахункових документів чи випереджає його.

Технологічний запас створюється на період часу для підготовки матеріалів до виробництва, враховуючи час на аналіз і лабораторні дослідження.

Час, необхідний на відвантаження, прийом, складування матеріалів також приймається в розрахунок норми запасу по сировині, основних матеріалах і покупних напівфабрикатах. Норми цього часу встановлюються по кожній операції, враховуючи середній розмір поставки, виходячи з технологічних розрахунків чи шляхом проведення хронометражу.

Таким чином, загальна норма запасу в днях на сировину, основні матеріали і покупні напівфабрикати в цілому складається з п'яти вищеперахованих запасів.

В умовах кризи неплатежів особливо зростає роль ефективного управління *дебіторською заборгованістю*, своєчасного її повернення та попередження безнадійних боргів. При цьому слід пам'ятати, що політика управління дебіторською заборгованістю є одночасно складовою не лише фінансової, а й маркетингової стратегії підприємства. Адже шляхом пом'якшення умов розрахунків з покупцями продукції можна розширити обсяги її реалізації і тим самим збільшити доходи і прибутки від основної діяльності.

Резерв сумнівних боргів — це резерв, який створюється з метою покриття у майбутньому безнадійної дебіторської заборгованості. Він коригує дебіторську заборгованість до її чистої реалізаційної вартості, дозволяє підприємству показати, що відповідна сума не може бути стягнута з дебіторів. Таким чином, в умовах ризику неплатоспроможності покупців, підприємство попереджає виникнення втрат від сумнівної дебіторської заборгованості.

Рис.5. Види дебіторської заборгованості

Альтернативними методами нарахування резерву сумнівних боргів є:

- - застосування абсолютної суми сумнівної заборгованості;
- - застосування коефіцієнта сумнівності.

При застосуванні методу абсолютної суми сумнівної заборгованості величина резерву сумнівних боргів визначається на підставі аналізу платоспроможності окремих дебіторів. Якщо коефіцієнт платоспроможності менше 1, то резерв сумнівних боргів нараховується у розмірі того відсотка дебіторської заборгованості, яка не може бути погашена.

При застосуванні методу коефіцієнта сумнівності величина резерву сумнівних боргів визначається за формулою:

$$PCB = ДЗ * K \quad (8)$$

де, РСБ - резерв сумнівних боргів;

ДЗ - залишок дебіторської заборгованості на початок періоду;

К - коефіцієнт сумнівності.

При цьому коефіцієнт сумнівності може розраховуватися по-різному залежно від обраного підприємством способу:

- - на основі класифікації дебіторської заборгованості за строками непогашення;
- - на основі визначення питомої ваги безнадійних боргів у чистому доході;
- - на основі визначення середньої питомої ваги списаної протягом періоду дебіторської заборгованості у сумі дебіторської заборгованості на початок відповідного періоду за попередні 3-5 років.

Питання для самоперевірки знань

1. Що відноситься до оборотних та необоротних активів?
2. Охарактеризуйте основні завдання управління оборотними активами.
3. Як здійснюється нормування оборотних активів?
4. У чому полягає сутність управління дебіторською заборгованістю?
5. Особливості управління необоротними активами.

Тема 5. Управління капіталом підприємств, оцінка вартості капіталу. Лізинг, його зміст та порядок здійснення. Управління залученими ресурсами

1. Управління структурою капіталу.
2. Управління формуванням власних фінансових ресурсів, показники та методи аналізу.
3. Фінансовий левередж.
4. Управління залученим капіталом.
5. Лізинг, його зміст та порядок здійснення
6. Вартість капіталу

Оптимізація структури капіталу є одним із найбільш важливих і складних завдань, які вирішуються у процесі фінансового управління підприємством. Оптимальна структура капіталу — це таке співвідношення між власним і позиковим капіталом, за якого одночасно забезпечується висока фінансова рентабельність і не втрачається фінансова стійкість підприємства.

Критеріями оптимізації структури капіталу можуть бути:

мінімізація середньозваженої вартості капіталу;

максимізація рентабельності власного капіталу при одночасній мінімізації ризику;

максимізація чистого прибутку на одну акцію.

Якщо за критерій оцінювання взяти мінімізацію середньозваженої вартості капіталу, то оптимальним вважається такий варіант структури капіталу, який забезпечує найменшу середньозважену вартість капіталу або найменшу його граничну вартість у випадку додаткового залучення коштів.

За критерієм максимізації рентабельності власного капіталу оптимальним вважається таке поєднання власного і позикового капіталу, за якого забезпечується найбільше нарощення рентабельності власного капіталу за рахунок ефекту фінансового важеля і при цьому диференціал плеча не перетворюється на від'ємну величину.

Сутність *фінансового важеля (лівериджу)* полягає у потенційній можливості підприємства впливати на темп зміни чистого прибутку шляхом зміни обсягів та структури власного і позикового капіталу. Ефект фінансового важеля показує, на скільки відсотків підвищується

рентабельність власного капіталу підприємства за рахунок залучення в господарський оборот позикового капіталу, незважаючи на його платний характер. Сила дії фінансового важеля показує, у скільки разів темпи зміни чистого прибутку підприємства перевищують темпи приросту його операційного прибутку за рахунок ефекту фінансового важеля.

Розрахунок впливу (ефекту) фінансового левєриджу можна представити у такому вигляді:

$$E = \frac{3K}{BK} (DA - PK)(1 - PP) \quad (9)$$

де E — ефект фінансового левєриджу, пов'язаний з підвищенням дохідності власного капіталу; $3K$ — сума залученого капіталу; BK — сума власного капіталу; DA — рівень дохідності активів; PK — рівень відсотків за кредит; PP — рівень податку на прибуток.

Показник левєриджу дозволяють планувати оптимальний обсяг виробництва, розрахувати ефективність залучення коштів, прогнозувати виробничі і фінансові ризики.

Лізинг - це довгострокова оренда машин і обладнання, видача обладнання напрокат. Договір лізингу, внаслідок укладення якого лізингоодержувач на своє замовлення отримує в платне користування від лізингодавця об'єкт лізингу на строк, не менший строку, за який амортизується 75 % вартості об'єкта лізингу, визначеної в день укладення договору.

Лізингові платежі — це плата, яку здійснює лізингоодержувач за використання наданого йому в оренду майна (об'єкта лізингу) і яка встановлюється в розмірі, що забезпечує відшкодування його вартості і одержання лізингодавцем певного прибутку.

Одним з джерел формування позикового капіталу підприємства є *кредити*. У загальному випадку кредитування (від лат. *creditum* - позичка) - це надання в борг на певний строк грошових коштів (за умови їх повернення) або товарів та послуг (з поверненням або відстрочкою оплати) зі сплатою відсотків.

Фінансовий кредит - це позиковий капітал банку в грошовій формі, що передається у тимчасове користування на умовах забезпеченості, повернення, терміновості, платності та цільового характеру використання.

Ануїтетна схема погашення кредиту передбачає виплату кредитній установі рівних сум щомісячно, не залежно від заборгованості по тілу

кредиту. Ця сума складається з частини погашення тіла кредиту та відсотоків за користування кредитом. Ця схема має сенс при тривалому кредитуванні, оскільки є вірогідність, що частина суми погаситься завдяки інфляції.

Стандартна схема погашення кредиту передбачає щомісячне погашення тіла кредиту рівними частинами і нарахування відсотків за користування кредитом на залишок заборгованості. Тобто щомісячне зменшення сум до сплати.

Комерційний кредит — це форма кредиту, яка характеризує відносини позички між двома суб'єктами господарської діяльності, що виникають у результаті одержаних авансів у рахунок наступних поставок продукції (робіт, послуг) чи одержання товарів з відстрочкою платежів.

Вартість капіталу – це загальна сума коштів, яку підприємство сплачує за користування визначеним обсягом фінансових ресурсів. Вартість капіталу виражається у вигляді річної процентної ставки, яку варто сплатити інвесторові за використання його капіталу. Інвестором може бути кредитор, акціонер підприємства або саме підприємство. В останньому випадку підприємство інвестує власний капітал, що утворився за період, що передує новим вкладенням капіталу. У будь-якому разі за використання капіталу треба платити, і мірою цього платежу виступає вартість капіталу.

Під вартістю (ціною) капіталу розуміють процентне відношення витрат на обслуговування залученого капіталу до величини цього капіталу. Середньозважена вартість капіталу характеризує середній рівень витрат для підтримки економічного потенціалу підприємства за існуючої структури капіталу і порівнюється з внутрішньою нормою прибутковості інвестицій.

Питання для самоперевірки знань

1. У чому полягає сутність та основні завдання управління капіталом підприємства?
2. Що відносять до власних фінансових ресурсів підприємства, джерела їх виникнення?
3. Що таке виробничий левередж?
4. Сфера використання фінансового левереджу?
5. Як здійснюється оцінка капіталу?

Тема 6. Управління реальними та фінансовими інвестиціями. Основні методи оцінки ефективності інвестицій. Показники та методи аналізу інвестиційної діяльності.

1. Економічна сутність та класифікація інвестицій.
2. Показники та методи аналізу інвестиційної діяльності.
3. Управління фінансовими інвестиціями, основні види, моделі оцінки вартості інструментів інвестування. Формування портфеля фінансових інвестицій.

Інвестиції - це довгострокові вкладення капіталу у підприємницьку діяльність з метою одержання певного доходу (прибутку).

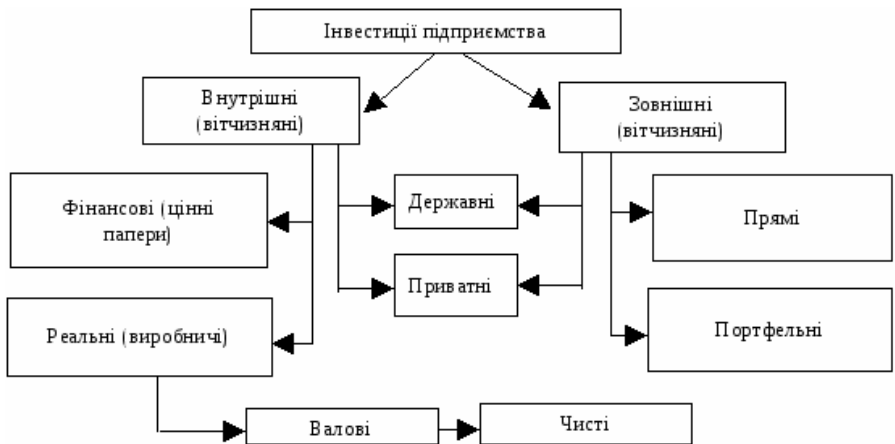

Рис. 6. Види інвестицій

За видами активів, що входять у інвестиційний портфель, інвестиції поділяються на фінансові та реальні.

Фінансові інвестиції означають використання наявного капіталу для придбання (купівлі) акцій, облігацій та інших цінних паперів, що випускаються підприємством або державою. Це господарська операція з придбання корпоративних прав, цінних паперів,

деривативів та інших фінансових інструментів. Фінансові інвестиції групують за такими стратегічними напрямками:

- інвестиційні операції із традиційними інструментами;
- придбання похідних цінних паперів (деривативів);
- депозитні операції підприємств;
- пайова участь у спільних підприємствах.

Реальні інвестиції — це вкладення капіталу в різні сфери і галузі економіки з метою оновлення існуючих і створення нових благ. Реальні інвестиції дістали ще назву виробничих або капітальних вкладень. Реальні інвестиції – це вкладення в основний капітал в різноманітних формах:

- у формі виробничого капіталу – основні і оборотні фонди підприємств, будівництво та капітальний ремонт;
- землі та інші природні ресурси – придбання родовищ для видобутку корисних копалин;
- нематеріальні активи – придбання патентів, товарних знаків, ліцензій;
- вкладення в наукові дослідження, освіту;
- придбання нового бізнесу.

Основними показниками розрахунку ефективності інвестицій з погляду теорії часової вартості грошей є: чиста теперішня вартість (NPV), внутрішня норма доходності (IRR), дисконтовані показники рентабельності (RI) та періоду окупності (Pod).

Питання для самоперевірки знань

1. Розкрийте економічну суть інвестицій. Форми інвестування.
2. Що таке чиста теперішня вартість, індекс доходності інвестицій, дисконтований термін окупності?
3. Як вибирається норма дисконту?
4. Що таке фінансові інвестиції? Види цінних паперів.

Тема 7. Управління прибутком. Аналіз беззбитковості. Операційний леверидж. Вплив на розподіл прибутку системи оподаткування підприємств.

1. Сутність та значення управління прибутком підприємства
2. Сутність та методи розрахунку операційного левериджу.
3. Аналіз беззбитковості

4. Вплив на розподіл прибутку системи оподаткування підприємств.

Управління прибутком у вузькому розумінні полягає:

- у збільшенні доходів підприємства;
- зменшенні витрат;
- формуванні та реалізації ефективної податкової політики;
- оптимальному розподілі прибутку.

Операційний важіль (виробничий леверідж) — це співвідношення постійних і змінних витрат, яке забезпечує більший відсоток зростання ніж відповідний відсоток зростання обсягу продажу. З його допомогою можна прогнозувати зміну прибутку підприємства залежно від зміни обсягу продажу, а також визначити точку беззбиткової діяльності.

Рівень виробничого левериджу визначається за формулою:

$$ЛВ = \frac{\Delta П}{\Delta P} \quad (10)$$

де ЛВ — виробничий леверидж; $\Delta П$ — темп приросту прибутку від реалізації продукції, %; ΔP — темп приросту обсягу реалізації продукції, %.

Виробничий леверидж по суті є коефіцієнтом еластичності; тобто показує, на скільки процентів зміниться прибуток за зміни обсягу реалізації на один процент. Таким чином визначається рівень чутливості прибутку до зміни обсягу виробництва (реалізації). Чим більше величина виробничого левериджу, тим більший виробничий ризик.

Розмір виручки, яка дорівнює сукупним витратам підприємства, тобто безприбутковий обіг, через який підприємство повинно перейти, щоб вийти із зони збитків і перейти в зону прибуткової діяльності, називають *порогом рентабельності*.

У виручці від реалізації продукції можна виділити три таких складових: чистий прибуток, умовно-постійні й умовно-змінні витрати:

$$В = ЧП + ПВ + ЗВ \quad (11)$$

де В – виручка від реалізації продукції; ЧП – чистий прибуток підприємства; ПВ – умовно-постійні витрати; ЗВ – умовно-змінні витрати.

Маржинальний дохід обчислюватиметься за формулою:

$$MD = ЧП + ПВ \quad (12)$$

Частка маржинального доходу у виручці підприємства обчислюється у вигляді коефіцієнту за формулою:

$$ЧМД = \frac{MD}{B} \quad (13)$$

Поріг рентабельності являє собою відношення суми постійних витрат до частки маржинального доходу у виручці і обчислюється за формулою:

$$ПР = \frac{ПВ}{ЧМД} \quad (14)$$

Питання для самоперевірки знань

1. У чому полягає управління прибутком?
2. Що таке операційний важіль?
3. Розкрийте економічний зміст порогу рентабельності.
4. У чому різниця між постійними і змінними витратами.

Тема 8. Управління фінансовими ризиками, основні методи та показники. Обґрунтування управлінських рішень в умовах ризику.

1. Економічна сутність фінансових ризиків підприємства.
2. Якісний аналіз ризиків.
3. Кількісна оцінка фінансових ризиків.
4. Методи управління фінансовими ризиками.

Фінансовий ризик — це ризик, пов'язаний з імовірністю втрат фінансових ресурсів (грошових коштів). Фінансові ризики насамперед пов'язані зі змінами на фінансовому ринку та змінами в економіці. Це можуть бути зміни процентних ставок, валютних курсів, зміни в діяльності галузі або конкретного позичальника.

У цілому фінансовий ризик як міру економічної або соціальної невизначеності можна охарактеризувати в залежності:

- за величиною – високий, середній і низький;
- за ступенем допустимості – допустимий ризик, коли втрачається частина доходу; критичний (локальний) ризик, при якому

повністю втрачаються доходи і виникає необхідність відшкодувати втрати; катастрофічний ризик повної втрати майна;

– за *об'єктами* – ризик підприємця, підприємства, банку, страхової компанії, тобто окремих юридичних і фізичних осіб;

– за *видом діяльності* – ризик виробничої, посередницької, торговельної, транспортної, консалтингової, страхової, охоронної та іншої діяльності;

– за *економічним змістом* – чистий ризик як об'єктивна можливість зазнати збитків (нульового результату) і спекулятивний ризик як суб'єктивна можливість отримання позитивного або негативного результату певної діяльності.

Виділяють такі основні види ризику:

1) *систематичний ризик*, тобто ризик кризи фінансового ринку;

2) *несистематичний ризик*, тобто ризик поєднання всіх видів ризику, пов'язаних із конкретними фінансовими інструментами;

3) *селективний ризик* – ризик неправильного вибору цінних паперів для інвестування при формуванні портфеля;

4) *часовий ризик* – ризик емісії, купівлі або продажу цінного паперу у невідповідний час, що тягне за собою втрати;

5) *ризик законодавчих змін* (можуть змінитися умови емісії, вона може бути визнана недійсною і таке інше);

6) *ризик ліквідності* – ризик, пов'язаний з можливістю втрат при реалізації цінного папера через зміну в оцінці його якості;

7) *інфляційний ризик* – ризик того, що при високій інфляції доходи, які отримують інвестори за фінансовими інструментами, знецінюються швидше, аніж зростають, інвестор зазнає реальних втрат.

Оцінка ризику – свого роду мистецтво, засноване на поєднанні наукових методик та інтуїції експертів, аналітиків. Вона базується на одночасному врахуванні багатьох суперечливих факторів, використанні різноманітних теоретичних підходів і знанні прецедентів практики.

Зниження ступеня ризику – скорочення імовірності і обсягу втрат. При виборі конкретного способу управління ризиком інвестор повинен виходити із таких принципів:

1) не можна ризикувати більше, ніж це дає змогу зробити власний капітал;

2) необхідно думати про наслідки ризику;

3) не можна ризикувати великим заради малого.

Співвідношення максимально можливого збитку і обсягу власних фінансових ресурсів інвестора являє собою ступінь ризику, який призводить до банкрутства. Він вимірюється за допомогою коефіцієнта ризику:

$$K_p = \frac{I}{C} \quad (15)$$

де K_p – коефіцієнт ризику; I – максимально можлива сума збитку, грн.;

C – обсяг власних фінансових ресурсів з урахуванням точно відомих надходжень коштів, грн.

Для зниження ступеня фінансового ризику застосовуються різні способи: диверсифікація, придбання додаткової інформації, лімітування, страхування.

Диверсифікація являє собою процес розподілу інвестованих коштів між різними об'єктами вкладення, які безпосередньо не пов'язані між собою.

Лімітування – це встановлення ліміту, тобто граничних сум витрат, продажу, кредиту.

Сутність страхування виражається в тому, що інвестор готовий відмовитися від частини прибутків, тільки б уникнути ризику, тобто він готовий заплатити за зниження ступеня ризику до нуля.

Хеджування – купівля і/ або продаж похідних цінних паперів (опціонів або ф'ючерсів) для того, щоб знизити ризик можливих втрат від майбутніх біржових угод.

Питання для самоперевірки знань

1. Що таке фінансові ризики? Класифікація фінансових ризиків.
2. Основні заходи, що входять у політику управління фінансовими ризиками.
3. Охарактеризуйте основні методи оцінки фінансових ризиків.
4. Розкрийте внутрішні механізми нейтралізації фінансових ризиків

2. САМОСТІЙНА РОБОТА СТУДЕНТІВ

Самостійна робота студентів є невід'ємним елементом вивчення дисципліни «Фінансовий менеджмент». Самостійна робота полягає в опрацюванні окремих питань по кожній темі, що не були винесені в лекції.

Питання для самостійної роботи студентів

1. Місце фінансового менеджменту у загальній системі управління підприємством.
2. Основні принципи фінансового менеджменту.
3. Система бюджетів підприємства.
4. Системи внутрішнього фінансового контролю.
5. Розроблення фінансової політики підприємства.
6. Формування портфеля стратегічних альтернатив фінансового розвитку підприємства.
7. Політика формування оборотних активів підприємства.
8. Управління фінансуванням оборотних активів за рахунок чистого оборотного капіталу.
9. Система «витрати-обсяг-прибуток».
10. Управління емісією акцій.
11. Лізинг, його зміст та порядок здійснення.
12. Управління залученням товарного кредиту.
13. Управління облігаційними позичками.
14. Інвестиційна політика підприємства, її сутність та типи.
15. Моделі оцінки вартості окремих фінансових інструментів.
16. Формування портфеля інвестицій.
17. Оптимізація грошових потоків підприємства.
18. Система платіжних календарів підприємства.
19. Формування портфеля ризиків підприємства.
20. Методи прийняття управлінських рішень в умовах ризику та невизначеності.
21. Зовнішнє страхування фінансових ризиків.
22. Основні фактори що обумовлюють виникнення фінансової кризи підприємства, ідентифікація параметрів фінансової кризи.

3. РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Основна література

1. Бланк І.А. Основи фінансового менеджменту. Київ : Ника-Центр, 1999. 259 с.
2. Брігхем С.Ф. Основи фінансового менеджменту. Київ : видавництво "Молодь", 1999. 1000с.
3. Крамаренко Г.О., Чорна О.Є. Фінансовий менеджмент. Підручник. Київ: Центр учбової літератури, 2009. 520 с.
4. Момот Т. В., Безугла В. О., Тараруєв Ю. О., Кадничанський М. В., Чалий І. Г. Фінансовий менеджмент : навч. посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2011. 712с.
5. Шелудько В.М. Фінансовий менеджмент : підручник. Київ : Знання, 2006. 439 с.

Додаткова література

1. Баканов М.И., Шеремет А.Д. Теория экономического анализа : учебник. Москва : Финансы и статистика, 2002. 416 с.
2. Бланк И.А. Инвестиционный менеджмент : учебный курс. Киев: Эльга-Н, Ника Центр, 2002. 448 с.
3. Грідчина М.В. Фінансовий менеджмент. Київ : МАУП, 2002. 106 с.
4. Кірейцев Г.Г. Фінансовий менеджмент. Київ : ЦУЛ, 2002. 496 с.
5. Ковалев В.В. Финансы предприятий : учебник. Москва : Изд. Проспект, 2004. 352 с.
6. Копилук О.І., Штангрет А.М. Фінансова санація та банкрутство підприємств : навчальний посібник. Київ : Центр навчальної літератури, 2005. 168 с.
7. Кузьменко Л. В., Кузьмін В. В., Шаповалова В. М., Фінансовий менеджмент : навчальний посібник. Херсон : Олді-плюс, 2003 р. 240 с.
8. Майорова Т.В. Інвестиційна діяльність : навчальний посібник. Київ : ЦУЛ, 2003 376 с.
9. Фінанси підприємств: тести, задачі, методичні рекомендації : навч. посіб. Київ : КНЕУ, 2005. 244 с.

ДОДАТОК А

Перелік питань для самоперевірки знань

1. Поняття фінансового менеджменту підприємств, місце фінансового менеджменту у загальній системі управління підприємством.
2. Принципи фінансового менеджменту. Мета та завдання фінансового менеджменту.
3. Система функцій фінансового менеджменту.
4. Поняття і склад систем забезпечення фінансового менеджменту.
5. Система організаційного забезпечення, її сутність та зміст.
6. Система інформаційного забезпечення.
7. Системи та методи фінансового аналізу. Форми та етапи здійснення фінансового аналізу.
8. Системи та методи фінансового планування.
9. Система бюджетів підприємства.
10. Системи внутрішнього фінансового контролю.
11. Види бюджетів на підприємстві.
12. Поняття та роль фінансової стратегії у забезпеченні розвитку підприємства.
13. Методологічні принципи розробки фінансової стратегії, основні етапи процесу розробки та реалізації фінансової стратегії.
14. Поняття фінансового середовища підприємства, особливості та методи проведення аналізу зовнішнього фінансового середовища.
15. Комплексна оцінка стратегічної фінансової позиції підприємства.
16. Формування стратегічних цілей фінансової діяльності підприємства.
17. Розроблення системи стратегічних нормативів фінансової діяльності підприємства.
18. Розроблення фінансової політики підприємства.
19. Формування портфеля стратегічних альтернатив фінансового розвитку підприємства.
20. Оцінка розробленої фінансової стратегії, управління реалізацією фінансової стратегії.
21. Сутність та задачі управління активами.
22. Особливості управління активами на різних етапах розвитку підприємства.
23. Основні етапи процесу управління використанням операційних активів підприємства.

24. Сутність та головне завдання управління оборотними активами підприємства.
25. Управління запасами підприємства, показники та методи аналізу запасів підприємства.
26. Управління поточною дебіторською заборгованістю.
27. Управління грошовими активами підприємства.
28. Планування цільової суми залишку грошових коштів та їх еквівалентів.
29. Управління фінансуванням оборотних активів за рахунок чистого оборотного капіталу.
30. Сутність та завдання управління капіталом підприємств.
31. Управління структурою капіталу.
32. Управління формуванням власних фінансових ресурсів, показники та методи аналізу.
33. Фінансовий механізм управління формуванням операційного прибутку.
34. Операційний леверидж.
35. Дивідентна політика підприємства, її сутність та типи.
36. Амортизаційна політика підприємства, її сутність та типи.
37. Управління емісією акцій.
38. Управління формуванням позикових фінансових ресурсів.
39. Управління залученням банківського кредиту.
40. Лізинг, його зміст та порядок здійснення.
41. Управління залученням товарного кредиту.
42. Економічна сутність та класифікація інвестицій.
43. Показники та методи аналізу інвестиційної діяльності.
44. Управління реальними інвестиціями.
45. Управління фінансовими інвестиціями, основні види, моделі оцінки вартості інструментів інвестування.
46. Формування портфеля фінансових інвестицій.
47. Сутність та завдання управління грошовими потоками підприємства.
48. Поняття оптимізації грошових потоків підприємства, планування обсягів та структури грошових потоків.
49. Система платіжних календарів підприємства.
50. Економічна сутність та класифікація фінансових ризиків підприємства.
51. Сутність та завдання управління фінансовими ризиками.
52. Первісна оцінка рівня фінансових ризиків, методи оцінки.
53. Обґрунтування управлінських рішень в умовах ризику.

54. Внутрішні механізми нейтралізації фінансових ризиків, методи запобігання ризиків.
55. Зовнішнє страхування фінансових ризиків.
56. Економічна сутність та класифікація фінансових криз підприємства, сутність та завдання антикризового управління.
57. Принципи та основні етапи процесу антикризового управління.
58. Діагностика фінансової кризи підприємства, система методів та показників експрес-діагностики фінансової кризи.
59. Система внутрішніх та зовнішніх механізмів фінансової стабілізації підприємств.
60. Зміна вартості грошей у часі. Дисконтування.